

Eesti Kultuuri-
ministeeriumi,
Eesti Heliiloojate
Liidu,
Eesti Kinoliidu ja
Eesti Teatriliiidu
ajakiri

8

/1990

ei jõudnud hantide traditsioone hävitada, viimased 20 aastat on viinud asja nii kaugele, et handid ei suuda enam korraliku šamaanikostüümigi kokku korjata.

Käesolevas ülevaates ei pööratud tähelepanu handi instrumentaalmuusikale. Jälgi sellest peaaegu pole. Teada on vaid kolm rahvapilli: tumran, narsjuh ja ninejuh.

Niisiis võib tänapäeva kultuuriseisu liialdamata nimetada rahvuslikuks tragöödiaks. Kahjuks on see põhjarahvaid ühendavaks tendentsiks.

Tõlkinud MARE PÖLDMÄE

OLGA MAZUR (Novosibirsk) õpib Novosibirski konservatooriumis.

MANSID

GALINA SOLDATOVA

Mansi laulikud A. Gõndõbina ja P. Taratov 1988. aastal.

G. Soldatova foto

Mansi rahva muusikakultuuri juured ulatuvad kaugesse minevikku, mil rahvas elatus kalapüügist ja küttimisest. Püsiv side loodusega kõigis eluvaldkondades kujundas omapärase rahvakultuuri, mis on osaliselt säilinud tänase päevani.

XVIII—XIX sajandi manside juures viibinud rändurid ja etnograafid märkisid eriti silmapaistva kultuuriväljendusena karupeeid. Selle tava esinemine obiugrilaste juures on seotud tootmelooma — karu — kultusega. Pärimuse järgi on karu kõrgeima jumala Toorumi poeg. Kunagi oli isa Toorum karistanud oma poega, muutes ta karuks. Karuna jäi ta elama maa peale, et jälgida inimeste elu ja olla neile kohtumõistja. Sellest ajast alates austavad mansid karu ja karupeid kuuluvad nende kombetalituste hulka.

Kombetalituse eesmärgiks on lepitada tapetud karu hing, veenda teda selles, et kütt tappis ta juhuslikult. Maagiline

tegevus algab kohe metsas pärast karu tapmist. Kütid raputavad üksteisele lund või pritsivad vett metsas elavate kurjade vaimude eemalepeletamiseks. Kui jahimehed karuga külale liginevad, siis lastakse tingimata kolm pauku õhku. See on märk õnnestunud jahist ja teade, et on vaja hakata valmistuma karupeieteks. Erilisest aidast võeti siis välja kõik vajalik rituaali läbiviimiseks: kasetohust maskid, peorõivad, nooled, pillid jne.

Karu viiakse jahimehe majja akna kaudu. Pea ja nahk pannakse lauale, silmad ja nina kaetakse kasetohust ratastega. Kui on tapetud emakaru, seotakse talle pähe värviline rätik, kõrva riputatakse kõrvarõngad, teda ehitakse ka kaelakeede ja sörmustega. Karu kõrvale pannakse pruukosti (veini, leiba, marju, pähkleid), mida ei puudutata peo lõpuni. Rituaal ise toimub alles pärast päikese loojangut, sest peieteale kutsutud vaimud saavad liikuda ainult pimedas.

Pidustused kestavad mitu päeva: viis päeva, kui on tapetud isakaru, ja neli päeva, kui emakaru. Varem keetsid pidustused veelgi kauem. Rahvapärase terminoloogia järgi nimetati pidustusi «loomaa tantsitama» või «vana eluka päev». Neil päevil olid kasutusel kõik rahvakunsti liigid. 37

Eri piirkondades oli kombestikus erinevusi, kuid siiski on küllalt suur osa karupeietest sarnane kõigi mandside hulgas.

Iga õo algab loomalaulu laulmisega. Need on kõige pühamad ja kõige tähtsama sisuga laulud ning neid esitatakse õo jooksul kolm või neli. Rituaali järgmiseks osaks on suured tantsud, millest võtavad osa ainult mehed. Siis on käes kord naistetantsudeks. Peo pühiosade vahel esitatakse mängulise tegevusega soetud laule, nn eten-dusi. Selleks puhuks pannakse ette kasetohust maskid.

Üks tähtsamaid laululiike on *uj erög*. Seda sõna kasutatakse kahes tähenduses: esmalt on see «karu ülesäratamise laul», aga võib olla ka laul mõnest teisest loomast, näiteks rebasest. Muusikaliste tunnuste poolest on *uj erög* selgesti äratuntav. Laul on alguses kitsa ulatusega, kuid helirea maht suureneb laulu edenedes, samuti toimub helirea nihkumine üha kõrgemale. Areng põhineb ühe või kahe meloodilise motiivi varieerimisel. *Uj erög*'i lauldakse erilise kõlavärviga eriliste kõri- ja ninahäältega.

Музыкальный фрагмент, состоящий из пяти систем. Каждая система содержит ноты и текст на русском языке. Система 1: Лэ лэ лэ лэ лэ лэ лэ лэ лэ лэ лэ лэ лэ лэ лэ лэ. Система 2: Ху - люм жул а - ги ке(м), Ху - люм жул а - - ги ке(м). Система 3: Э-рыг йис хум ой - ка-на, Мойт йис хум ой - ка-на. Система 4: Паль пумпа пу-мын арпил та то - вар-та - та - ли-мен. Система 5: А - ю-ква ка - пай, ти Хоталь сьлтэ-па - лэ-гум.

Karupeiete eri osade vahel esitatakse ka pillilugusid paadikujulisel keelpillil *sankvöltap*'il, millel on viis keelt. Pilli võib häälestada kahel viisil, mažoorse või minoorse pentahordina. Esimese ja teise heli vahel on aga alati 1 1/6 tooni.

Музыкальный фрагмент, состоящий из пяти систем. Каждая система содержит ноты. Система 1: Пять нот. Система 2: Две системы нот. Система 3: Две системы нот. Система 4: Две системы нот. Система 5: Две системы нот.

Näeme, et mandside karupeietes on välja kujunenud kindlate kunstiliste võtete süsteem, mis ühendab vokaalse ja instrumentaalse muusika. Samuti on üles ehitatud mansi folkloori teised muusikaliigid.

Tavandivälises rahvamuusikas on esikohal naiste laul. Enam levinud žanriks on o m a l a u l, milles kõneldakse laulu looja saatusest. Esitada võib

seda hiljem igaüks, kes seda on kuulnud ja meelde jätnud. Sagedased on muudatused taasesitamisel, mida tehakse võrdlemisi vabalt. Teine laialt levinud laululiik on ü l i s t u s l a u l, mida laulavad emad oma lastele õnnelikku käekäiku soovides. Muusika poolest on naiste laul väga rikas, siin leidub kauneid helivärve ja suurel hulgal melismaatikat.

Rikas on ka tavandiväline instrumentaalmuusika. Peale *sankvõltap*'i kasutatakse siin harfikujulist 9—12 keelega pilli *targ-sõp-jõvva* (kurekaelaline puu) ja lautokujulist ühekeelelist *nerne-jõvva* (naistepuu). Neil pillidel mängisid ainult mehed. Naised ja lapsed võisid aga mängida luust valmistatud parmupilli.

Tavandipillide ja kunstilistel eesmärkidel kasutatavate pillide kõrval tundsid mandsid ka paljusid pille, mis olid töövahendiks või lihtsalt väikeseks meelelahutuseks. Nii imiteeriti teatud viledel lindude või loomade hääli, mis meelitasid jahimeestele saaki ligi.

Tõlkinud HEIDI KIRSCH

GALINA SOLDATOVA (Novosibirsk) õpib Novosibirski konservatooriumis, osaleb sealse folkloorikeskuse töös, mida juhivad kunstiteaduste kandidaat Juri Seikin.

MARID

OLEG GERASSIMOV

Mari rahvalaulikud.
L. Jõehalda foto

Kunagi arvuka soome-ugri koosluse üht haru, mari rahvast, mainitakse kirjasõnas juba VI sajandil, kuid andmed tema muusikalise folkloori kohta pärinevad alles XIX sajandi keskpaigast.

See väikesearvuline rahvas jäi kauaks oma esialgsele asumisalale Vetjuga ja Vjatka jõe vahele, Volga vasakule kaldale, aga samuti selle mägisele kaldale, st areaalidele, mis andsid hiljem nime kahele grupile: niidu- ja mäemarid.

XV sajandil algas niidumaride järkjärguline migratsioon, mis kestis XVIII sajandini. Esimeste seas asus väljapoole Marimaad suhteliselt väike morkinski-maride rühm, mis asustas Vjatka ja Kaama jõe äärseid laiu alasid. Seda rühma nimetatakse jelabugarideks, kes nüüd elavad Tatari ja Udmurdi rajoonis,

hõlmates üle 30 asustatud punkti. 1989. aasta rahvaloenduse andmetel elas siin üle 25 000 mari, moodustades 15% idapoolsetest või 4% kogu maride üldarvust.

Esialgseks põhjuseks, mis pani marisid jätma oma asustatud alasid, oli Marimaa muutumine Vene riigi ja Kaasani khaaniriigi sõjaareeniks. Teiselt poolt vene tsarismi vallutamispoliitikaga kaasnes ristiusu pealesurumine, mis oli tõsiseks kallalekippumiseks maride traditsioonilisele maailmavaatele, vaimsele kultuurile ja olmele — nendele ainuomastele uskumustele, tavanditele ja kombetalitustele.

Ümberasustatud maad said tulevikus platsdarmiks, kust algas maride edasine liikumine Baškiiriasse, aga samuti Permi ja Sverdlovski oblastisse. Baškiirias elavad marisid nimetatakse baškiirimarideks, Permi ja Sverdlovski oblastis uuralimarideks. Geograafilise ümberasumise kirevus tingis ka maride laululis-instrumentaalse loomingu mitmekesisuse, esmajoones žanrisisestest viisitüüpide arvukuse.